

Bevezetés a pedagógiai komparatistikába

Kozma Tamás új könyvének az az egyik tanulsága, hogy azért nehéz összehasonlító pedagógiai szakembernek lenni – abban az értelemben, hogy az ember magával az összehasonlító pedagógiával mint tudománnyal foglalkozik –, mert akkor a pedagógiában mindenhez értenie kell, méghozzá sokkal szélesebben és mélyebben mint szokásos módon egy pedagógiai szakembernek.

A pedagógiai komparatistika alapjaiba csak akkor lehet megfelelő szakmai érvénnyel bevezetni abban még járatlan személyeket, ha a beavató a pedagógia elméletével, filozófiájával, történetével, architekturális kérdéseivel, szociológiájával, pszichológiájával, kulturális sajátosságaival, az iskoláskor előtti, alatti, utáni oktatás kérdéseivel, az elemi, a középszintű és a felső szintű oktatással, formális és nem-formális oktatással, a tantervmérettel, a pedagógusképzéssel és -továbbképzéssel, a didaktikával, a speciális képzési igényű diákok oktatásával, a tantárgyi és azon túli oktatás kérdéseivel, a nemzetközi léptékű társadalomtudományi kutatások elméletével és gyakorlatával, statisztikai és egyéb kutatási módszereivel és még számos más pedagógiai területtel tisztában van úgy, hogy az itt említett valamennyi szakmai kérdést képes a társadalmak, illetve a pedagógia finomabb és szélesebb kontextusaiba, folyamataiba ágyazva látni és láttatni. Képes nemzeti, nemzetközi, etnikai, illetve nagyobb kultúrkörökre jellemző pedagógiai folyamatokat évszázados mozgásaikban megragadni, s mindezt úgy, hogy olyan emberek számára, akik ezen ismeretek hiányában vannak, plasztikusan s egyben tudóshoz méltó objektivitással tudja megkonstruálni a tudás- és ismeretrendszert, miközben nem rejtheti el mindezen kérdések és általában is a pedagógiai komparatistika terén meglévő személyes érdekeltségeit, mert különben nem eléggé hiteles mindaz, amit mond. Mindehhez hozzátartozik az is, hogy komparatív pedagógiai bevezetést csak úgy lehet írni, hogy az arra vállalko-

zó személy maga is gazdag nemzetközi tapasztalatokkal rendelkezik a pedagógia területén, szakmai ismeretsegeken, tanulmányutakon, nemzetközi konferencián való részvételeken keresztül személyes tapasztalatával benne van a világ pedagógiai szakmai áramában. Ehhez nyelvismeret, finom szociális készség, anyagi háttér, az ismeretlen megismeréséhez elkerülhetetlenül szükséges magas fokú bizonytalanság-tűrési képesség, türelem, szellemi erő és fizikai állóképesség kell, megfelelő családi és munkahelyi viszonyok, sok szerencse, és még mindig számtalan más összetevő mellett a nagy formátumú alkotókra jellemző kitartó, hosszú távú munkavégzés képessége is elengedhetetlen.

E bevezetővel talán azt is sikerült érzékelteni, miért nem jellemző, hogy egy-egy országban évente-kétévente jelenjenek meg alapozó jellegű pedagógiai komparatistikai könyvek. Egyszerűen az maga egy több évtizedes szakmai kidolgozódási folyamat, amíg valakiből, aki a pedagógia tudománya iránt általánosan érdeklődik, igazán jártas komparativista lesz. És talán azt is meg lehetett sejtetni a fentiekből, hogy számos más, igencsak erős ok miatt – politikai/ideológiai, gazdasági és egyéb okok mellett – miért nem termettek az elmúlt évtizedek Magyarországon tucatjával a pedagógiai komparatisták. S mindezzel együtt talán azt is sikerült érzékelteni, milyen nagy jelentőségű tény, hogy az Új Mandátum Könyvkiadó gondozásában most – 2006-ban – megjelent Kozma Tamás kötet, *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai*. Nem szabad elfelejtenünk: a legjobb pillanatban látott napvilágot ez a mun-

ka, hiszen éppen mostantól kezdődően már nem lehet – reméljük, soha többé nem is lehet – Magyarországon úgy pedagógusi diplomához jutni az egyetemi tanárképzésben, hogy valaki ne tanulmányozta volna az összehasonlító pedagógia kérdéseit. De ha nem lenne is ez így rendeletileg, akkor is múlhatatlanul szükséges lenne, hogy a magyar pedagógustársadalom szélesre tárt ablakokon pillanthasson végre keresztül a nagyvilágra, és a neveléstudomány kérdéseit ne szűkös országhatárok és olykor provinciális szakmai keretek közé zárva, hanem nemzetközi szélességében lássa, ismerje, értse. Egyébként is lehetetlen lenne nem erre törekedni egy globalizálódó, a nemzeti jegyek megerősödésével párhuzamosan a nemzetköziesedés jegyeit mutató oktatási világban.

Kozma Tamás egy történeti bevezetőre és négy nagyobb tematikus részre osztotta a kötetét.

A történeti bevezető az összehasonlító neveléstudomány történetét mutatja be, világosan elkülönítve bizonyos szakaszhatárokat, fejlődési pontokat. Mindenekelőtt ilyen természetesen az összehasonlító pedagógia megszületése az európai pedagógiában a 18. század végén, 19. század legelején, a társadalmi-kulturális kontextus fontosságát meghirdető Sadler, angol szakértő fellépése a 20. század fordulóján, majd az intézményi, szervezeti alapokra helyezett összehasonlító pedagógiai kutatás megindulásával, de még inkább hallatlanul gyors és nagy hatású megerősödésével a második világháborút követően. A 20. század végén a szakterület a robbanásszerű kibontakozást az elektronikus információhordozók új generációinak és ezzel is összefüggésben a globalizáció megerősödésének köszönheti. Fontos azt is látni, és a szerző láttatja is ebben a bevezetőben, hogy miközben az összehasonlító pedagógiatudomány eleinte zártan nemzeti érdeklődésű és érdekeltségű tudomány volt (mindenekelőtt angol, német, francia), az Egyesült Államok megerősödésével, a gyarmatbirodalmak fölbomlásával, az ázsiai/kelet-ázsiai régió fölemelkedésével, illetve Kelet-Európa új politikai státusával

és más folyamatokkal összhangban miként vált ez a tudományterület valóban internacionálissá. Ami természetesen azt is jelentette egyben, hogy az amerikai pedagógiai komparatiztikának éppúgy kialakultak a saját érdekeltségű kérdései és álláspontjai e szakterületen, mint a kontinentális szakembereknek. De nemcsak földrajzi-filozófiai, hanem természetesen tematikus csomópontképződések is lezajlottak és zajlanak mai napig is a komparatív pedagógiában, hiszen más-más kérdésfelvetései, más-más fogalmi rendszerei vannak példáulnak okáért a posztkolonialista pedagógiai folyamatok kutatóinak, mint mondjuk a komparatív kurrikulumelmélet képviselőinek; a történeti összehasonlítások éppúgy önálló területté dolgozódtak ki, mint a rendszerelemzések, a statisztikai alapú összehasonlítások vagy a kulturális összehasonlításra alapuló elemzések. Ezzel együtt az elmúlt évszázadban erőteljesen intézményesült is e kutatási terület, már csak azért is, mert az oktatáspolitikai, a nemzetközi szakmai közélet és az egyetemi oktatás számára is kiemelten fontossá lett. Létrejötték például az UNESCO különféle nemzetközi pedagógiai intézményei, 1956-ban megalakult a Comparative Education Society of America (később: Comparative and International Education Society), hasonlóképp megszülettek az angol, német, francia, majd az egyéb nemzeti társaságok is, 1959-ben az IEA, nem sokkal később az európai és a világtársaságok (CESE, WCGES), valamint az egyetemi tanszékek sokasága, valamint a folyóiratok, mint például a Comparative Education. Ezek az intézménytípusok, illetve hálózatok, szervezetek jelentősen különböznek is egymástól, mivel van közöttük olyan, amelyik elsősorban a politikai és pénzintézeti döntéshozók munkáját készíti elő és kíséri, illetve értékeli, míg mások a szakma nemzetközi kapcsolatainak fennmaradásáért és immanensen értett fejlődéséért felelősek; megint mások elsősorban kutatásokra orientálódnak, míg megint csak mások főképp az oktatást tekintik fő funkciójuknak; a folyóiratok pedig természetesen a pedagógiai komparatiztika te-

rületén főlhalmozódó tudás disszeminációját végzik.

A bevezető fejezet külön érdeme, hogy részletesen ismerteti a hazai összehasonlító neveléstudomány történetét is, bemutatva legfőbb alakjait és e személyek munkáit. Ily módon a hazai fejlődés a nemzetközi zajlások kontextusában jelenik meg, összekapcsolva némelyik társ-résztudomány hazai fejlődésével, főképp a pedagógiatörténettel. Míg azonban ezekből az adatokból megfelelően kiviláglik, hogy kik, miért és miben alkottak jelentőset a hazai pedagógiai komparatistikában, azt sajnos legjobb esetben is csak implicite lehet megérteni a fejezetből, hogy az összehasonlító neveléstudomány mely területeire *nem* volt reszpontzív vagy csupán megkésve lett az a magyar szakmai közélet, s ezeknek a „süketségeknek” vagy késői „meghallásoknak” milyen ára volt a hazai pedagógia általános alakulástörténetében, akár az elmélet, akár a pedagógiai gyakorlat terén. Ugyancsak sajnálható, hogy a szerző e bevezető részben nem helyezett elég hangsúlyt a pedagógiai komparatistika két nagy áramának elkülönítésére: az úgynevezett nemzetközi, illetve a szűkebben értett összehasonlító neveléstudomány (vagyis az international education és a comparative education) területeinek bemutatására, valamint ezek hasonlóságainak és különbségeinek elemzésére. Bár ez a döntés azzal a kétségtelenül nem elhanyagolható előnnyel járt, hogy a szerző nagyrészt kiiktathatta munkája egészéből a pedagógiai komparatistika történetének talán legtisztázhatatlanabb fogalompárosát, ugyanakkor azonban e döntésével alapvető distinkciók megértésétől is elvágtá a területtel éppen most ismerkedni szándékozók, azokat, akik például ily módon nehezen értelmezhetik, milyen finomabb, de tektonikus erejű szakmai mozgások vezettek példának okáért oda, hogy a Comparative Education Society of America-ból, mint említettük, Comparative and International Education Society lett az idők során.

A bevezető, orientáló fejezetet követő nagy fejezet azokat a nemzetközi kihívásokat veszi számba, amelyek okozói voltak a

komparatív pedagógia létrejöttének, illetve amelyek kezdetektől napjainkig a legfontosabb, s időben persze jelentősen változó természetű kérdéseket tették föl e tudományterületnek. Az oktatásügyet befolyásoló szélesebb társadalmi kontextus három fontos összetevőjéről van szó, a pedagógiát hatalmas megoldandó kérdések elé állító gazdasági, társadalmi és demográfiai kihívásokról. E fejezetben, illetve az alfejezetekben különösen jól kamatoztatja a szerző a széles társadalmi, történelmi, de mindelelőtt szociológiai ismeretrendszerét; ennek is köszönhetően információkban gazdag, de minden elemében árnyalt leírását adja a fent említett három társadalmi terület legújabb kori változásainak, s annak, hogy mindezek miben, miért és miképp hozták helyzetbe a pedagógiát. A fejezet, illetve a benne foglalt részfejezetek azért is különösen hasznosak, mert a pedagógiai tevékenység számtalan elemének alakulástörténeti okrendszerét értheti meg belőle az olvasó. Egészen bizonyos, hogy mondjuk az a tanárszakos egyetemi hallgató, aki elmélyülten olvassa el ezeket a részeket, képes lesz megszabadulni korábbi naiv és laikus megközelítéseitől a pedagógia intézményesülési, jogi-szabályozási, tartalmi vagy egyéb kérdéseit illetően. Világossá válik számára, hogy az oktatás intézményesedése, a tanítási tartalmak, kimeneti rendszerek, certifikációs rendszerek vagy egyéb vonások egyáltalán nem véletlenül jelentek meg a pedagógiában, s váltak világszerte az oktatásügyet alapvetően meghatározó vonásokká. Hogy a demográfiai mozgások, a népességnövekedés, népességcsökkenés, országhatárokon belüli és kívüli migrációs mozgások nemcsak kísérik a pedagógiai rendszerek átalakulásait és működésmódját, hanem sok szempontból meg is határozzák azokat.

A következő nagy fejezet az oktatáspolitikáknak az előző kihívásokra adott válaszait elemzi komparatív kontextusban. A szerző hatalmas szakmai apparátussal mutatja be, hogy e válaszok, illetve a pedagógiának az előzőekben vázoltakra adott válaszai-változásai milyen mélyreható mozgásokhoz vezettek a közoktatásban általá-

ban, illetve a szakképzésben, a felsőoktatásban és a felnőttoktatásban. E fejezetben nemcsak az a szemléletformáló, ahogy Kozma Tamás az oktatás valamennyi szintjét számba veszi, hanem és még inkább az, amilyen világos és korszerű szemléletet képvisel mindezen területek bemutatásakor. A nagy rendszerező szakemberekre jellemző módon Kozma Tamás könnyedén követhetővé és világossá teszi az olvasók számára, hogy mindazok a pedagógiai folyamatok, jelenségek, amelyek az elméleti és a praktizáló szakemberek, valamint az oktatáspolitikusok és a laikusok számára nagyon gyakran csak levegőben repkedő szlogenek vagy jobb esetben (?) érzelmektől túlfűtött pedagógiai mozgalmak formájában jelennek meg – kompetenciaközpontú tanulás, kooperatív tanulás, ismerettudás, tartalomtudás vagy egyebek – milyen mélyen beágyazottak a pedagógia egyetemes, társadalmi kihívások által kiváltott folyamataiba. Csak az olvasó felelőssége lehet, a szerzőé semmiképpen sem, ha a kötetnek ezeket a részeit végigolvasva még mindig nem érti, hogy miért vált vagy válik a belátható jövőben szükségessé a középfokú vagy akár a felsőoktatás eltömegesedése, az iskolák értékvilágának megváltozása, a szülő és az iskola kapcsolatának gyökeres átalakulása, a nem-formális oktatás vagy az oktatás piacszzerű szereplőinek megerősödése, hogy mi szükség van a bolognai folyamatra és egyéb nagy átalakulási folyamatokra. E fejezetrészek, illetve alfejezetek igazán élővé teszik előttünk a jelen évtizedek oktatásügyi folyamatait, mivel a szerző igazi komparativistaként úgy ágyazta be ezeknek minden egyes részlemét egy nagy, egyetemes folyamatba, hogy közben a kontinentális vagy nemzeti vagy egyéb csoportkülönbségek speciális jellemzőit is élesen megvilágítja. Különösen nagy értéke a könyv e részeinek az, hogy Kozma Tamás a globalizáció folyamatát és számos hasonló, a pedagógiát mélyen befolyásoló, sokak által indulatokkal terhesen kezelt jelenséget alapvetően nem értékminősítően és nem érzelmi alapon kezeli, hanem folyamatszerűségükben – s ennek köszönhe-

tően tudósi neutralitással – ragadja meg, miközben egyes pontokon az is világossá válik, hogy személyesen miképpen viszonyul mindezen folyamatokhoz, minthogy *van* személyes véleménye róluk és hatásairól. Vagyis a személyes szakmaiságot és a hagyományosabban értett – pozitivistastrukturalista – tudósi attitűdöt ugyancsak elismerésre méltó bölcsességgel ötvözi a könyv e részeiben (valójában a munka más pontjain is) a szerző.

Mindamellett az oktatáspolitikai választakat taglaló nagy fejezetben belül is külön figyelemre méltó a felsőoktatásra vonatkozó fejezet. Talán azért is, mert ma a hazai pedagógiának talán éppen ez, a pillanatok alatt itthon is a tömegoktatás részévé váló, s ezzel együtt a bolognai folyamat részeként gyökeresen átalakuló terület a legizgalmasabb, legtöbb vitát és értetlenséget kiváltó „forró pontja”. Kozma Tamás leírásából érthetővé válik az olvasó számára, hogy mindaz, ami a mai magyarországi felsőoktatásban zajlik, legalább annyira – sőt még inkább – összefügg az amerikai és a kelet-ázsiai társadalmi-technikai-gazdasági-demográfiai-oktatásügyi változásokkal, mint amennyire a hazai oktatási folyamatok elmúlt évtizedekbeli történéseivel. Minden dramatizálás nélkül: a hazai felsőoktatás átalakulása része annak a gigászi küzdelemnek, amellyel az oly nagy kulturális hagyományokkal rendelkező s éppenséggel az egyetemet mint oktatási-kulturális, sőt társadalmi különlegességet is valaha megteremtő Európa még egyszer esélyt próbál magának teremteni a terciális oktatásban, s ezen keresztül a világ alakulását meghatározó társadalmi-gazdasági fejlődésben. Kozma Tamás leírásából egyértelművé válik, hogy miközben mai napig is joggal lehetünk büszkéek az európai szellem és kultúra e különleges teremtményére s annak összeurópai eredményeire, valójában végzetes késlekedések és lépéshibák sorozata zajlott le e téren az elmúlt korokban. A könyvben bemutatott összefüggések alapján mi magunk például úgy véljük, hogy talán az volt mindenekelőtt nagy hiba – éppen ennek megértéséhez voltak kevesek nekünk, európaiaknak a komparatív pedagó-

giai ismereteink! –, hogy azt gondoltuk, az Európa által megalkotott felsőoktatás ön-maga okán lehet mindig is, úgy és abban a formájában világvezető az oktatás e szintjén, mint ahogy az itt, a kontinensen megte-remtődött. Európa értetlenséggel, de még inkább lenézéssel, elutasítással kezelte az amerikai felsőoktatási modellt, s a legutóbbi tíz-tizenöt évig figyelembe sem vette, mi zajlik a felsőoktatás terén Kelet-Ázsiában. Kulcsfontosságú, hogy a mai magyar egye-temi hallgatók, a tanárképzésben részt ve-vők, a következő évtizedek leendő magyar pedagógusai – s tegyük hozzá önkritikusan (akinek nem inge, ne vegye magára): neve-léstudományt oktató tanáraik is, valamint az oktatáspolitikai szakemberek – nagyon alaposan áttanulmányozzák és megértsek mindazt, amiket könyvének e fejezetében Kozma Tamás a felsőoktatásról mond, fel-sőoktatás-szerkezettől a tandíjig, tartalom-tól a társadalommal-gazdasággal való kap-csolatig, virtuális felsőoktatástól a kisebb-ségi felsőoktatásig, egytől egyig valamen-nyi fontos kérdést, amit itt a szerző érint.

De hasonlóan fontos a következő, a fel-nőttoktatással foglalkozó alfejezet is. Nemcsak azért, mert – ma már azért ter-mészetesnek mondható gesztussal – a szerző az oktatási szintek taglalásában nem áll meg a felsőoktatás szintjén, hanem az élethossziglani tanulás további szaka-szait is áttekinti, hanem azért is, mert talán ebben a fejezetben olvashatni a legtöbb pedagógiai innovációról. A felnőttoktatás nemzetközi áttekintésével a szerző egy sor olyan oktatási formát is bemutat az olvasó-nak, amiket itthon még gyakran hallomás-ból sem ismernek sem a szakemberek, sem a szolgáltatók (intézmények, oktatók), sem a felhasználók (vagyis a felnőtt korú tanulók). Ez az alfejezet nagy mértékben hozzásegítheti, hogy az olvasó megérthes-se: a – már nem is annyira friss – Delors-jelentésben felvázolt oktatási víziók ma már sokkal kevésbé víziók, mint hova-to-vább a minket körülvevő realitás. Az Ivan Iljich-féle vagy egészen másképp iskolát-lanított társadalom, amely tulajdonképpen akár azzal a látszólag éppen ellentétes fo-lyamattal is összhangba hozható, ahogy a

társadalom totálisan tanuló társadalommá válik (csak éppen egy hagyományosan ér-tett intézményrendszer megléte és műkö-dése nélkül), a távoktatás hihetetlen lehe-tőségei, az oktatás piaci viszonyokba ágyazódása és hasonló folyamatok megis-merése segítségével az olvasóban két fon-tos megértés is megfogalmazódhat. Egy-részt érthetővé válhat számára, hogy az ipari társadalmak korát követően az infor-mációs korban miért vált a legnagyobb ér-tékké az emberi tudás, vagyis jól gondol-kozó társadalmak számára ma miért leg-alább olyan fontos értékteremtő hely az is-kola, az oktatás, mint valaha az arany-vagy gyémántbányák voltak. Másrészt megértheti, hogy az oktatás alakulását egyre inkább csak kis mértékben képesek központi, nemzeti hivatalok és oktatáspo-litikusok irányítani; az oktatás egyre na-gyobb erővel járja a maga társadalmi, pi-aci viszonyoktól (is) mélyen meghatáro-zott útját. A Kozma Tamás által írottakat átgondolva érthetővé válik, hogy ma már nem lehet az oktatásra úgy tekinteni, ahogy arra a felvilágosodás korában vagy a 19. század közepétől a 20. század köze-péig tekintettek; vagyis a nemzetközi fo-lyamatokat és ezek tapasztalatait áttekint-ve ma már józan szakmai értéssel nem le-het azt gondolni, hogy az oktatás valami olyasféle társadalmi alrendszer, amelynek minden összetevője tervezhető, szervezhe-tő, irányítható. Sokkal bölcsebben és sok-kal holisztikusabb szemlélettel lehet és ér-demes csak közeledni az oktatás témájá-hoz, olyasféle oktatáspolitikus attitűddel, amelynek körvonalai a világ számos pont-ján, így idehaza is ma még épphogy csak sejlenek, de nem látszanak világosan. An-nál is nehezebb és összetettebb ez a probléma, mert a holisztikusabb szemlélettel egyidőben a globalizáció miatt is szükség-szerűen kiépülő nemzetközi oktatási stan-dardek pedig a tervezés és a jogi kontroll erősödését is igénylik, vagyis egyszerre zajlik az oktatás nemzetközi világában két teljesen ellentétes előjelű folyamat.

A könyv utolsó nagy fejezetében az ok-tatási rendszereket veszi számba a szerző, három nagy rendszerről szólva: a konti-

nentális rendszerről, az atlanti rendszerről, valamint a harmadik világ rendszereiről. Különösen az első kettő, a kontinentális és az atlanti rendszer leírása gazdag és mély személyes-szakmai megértésen nyugvó, s ha ennyi szubjektivitást a recenzens megengedhet magának, akkor az mondható, hogy e kettő közül is az amerikai oktatásügyet taglaló leírás különösen nagyon informatív és érdekes. Nagy jelentőségű, hiánypótló fejezet ez, hiszen a pedagógiával foglalkozó, átlagosan tájékozott hazai szakember szinte semmit nem tud, ezért a legegyszerűbb sztereotípiákon túlmenően jószerével alig valamit is ért az atlanti világ pedagógiájából/-ról, hacsak véletlenül nem ismerte Zsigmond Anna és néhány más, itthoni pedagógiai szerző kevés számú írásainak egyikét az amerikai oktatásügyről. Az összehasonlító neveléstudomány-kötetnek ez az alfejezete plasztikusan, és főleg oktatásszociológiai szempontból igen árnyaltan mutatja be az amerikai oktatásügy történetileg kialakult, s ma az egész világ számára kihívást jelentő jellemzőit, rávilágítva az amerikai társadalomban és oktatásügyben újra és újra termelődő problémákra az egyenlőtlenség vagy más pedagógiai kérdések terén, s bemutatva az ezekre adott, az európai pedagógia számára nem ritkán sokkolóan ható válaszokat (mint például a tesztelés hagyományát, a szülők és iskolák kapcsolatának különleges rendszerét, az Európa felől nézve igencsak meglepő kurikulum-hagyományokat és egyebeket).

Mindamellet az oktatási rendszereket a pedagógiai komparativisztika eszközeivel bemutató résznek két nagy hiányossága is van. Az egyik az, hogy bár a szerző még könyve legelején utal arra, hogy a kulturális megértés a mai pedagógiai komparativisztikának az egyik legfontosabb ága vagy jellemzője, ő maga csak igen kevés törekszik arra, hogy e fejezetben ennek konzekvenciáit levonja. Egyszerűbben fogalmazva: a három nagy oktatási rendszer történeti-társadalmi-szociológiai hátterét, az ezekben mutatkozó specifikumokat jóval gazdagabban meg lehet érteni e fejezetből, mint az emberkép, világlátás fino-

mabb és mélyrehatóbb különbségeit. Igaz, bevezető jellegű könyvről lévén szó, lehet, hogy ezt nem is igazán várhatnánk el a kötetből (bár mint leendő pedagógusok számára szemléletformáló gesztus, talán nem lett volna fölösleges e megközelítésmódot is beemelni a munkába, de legalábbis e záró alfejezetek valamelyikében kidolgozottabb példát mutatni rá). A másik hiba, pontosabban hiányosság azonban valóban érthetetlen: az oktatás nagy pedagógiai világrendszereinek bemutatásából kimaradt a kelet-ázsiai régió. Csak remélhetjük, hogy a könyv – egészen bizonyosan várható – következő kiadásában a szerző vagy egy munkatársa pótolni fogja ezt a hiányt.

A kötethez kapcsolódik egy olyan oktatási segédlet is, amelyet ma még meglehetősen kevés magyar szakkönyv vagy felsőoktatási tankönyv esetében találhatunk a hazai tankönyvpiacon: nevezetesen, a könyvhöz kapcsolódik egy cd, amely a kötet anyagának megtanítását és megtanulását egyaránt hasznosan segíti, oktatónak és oktatottnak egyaránt hasznos segédlet tehát. A cd tartalmazza a könyv ábráit, a grafikonokat, táblázatokat és egyéb vizuális anyagokat. Hasonlóképp, tartalmazza azokat az egyetemi óravázlatokat, amelyekre a könyv egyes fejezetei épülnek, lévén, hogy a könyv, ahogy azt a szerző a kötet bevezetőjében el is mondja, sok éves egyetemi összehasonlító pedagógiai oktatói tevékenységének eredményeként született. S ugyancsak roppant hasznosak azok a kérdések, feladatok, amelyek a könyv anyagának feldolgozását segítik. Nem baj, hogy ezek a kérdések-feladatok jelen esetben a nyomtatott könyvből hiányoznak, hiszen a cd megfelelően, sőt kiválóan betölti a tanítás/tanulás funkcióit e téren. Viszont fontos megjegyezni: kevés kérdés- és feladatsort ismerünk a hazai pedagógiából – annak bármely területéről, nem csak és nem éppen kizárólag az összehasonlító pedagógiából –, amely ennyire korszerű szemléletet tükröző és számos esetben mintaszerűen kidolgozott lenne, mint ez. A gondolkodtató, kreatív, ismeret-rögzítő és -bővítő feladatok didaktikailag hallatlanul értékes részét képezik a könyv-

nek. E kérdések-feladatok szerzője egyébként nem(csak) Kozma Tamás volt, hanem – vélhetőleg – az egyetemi tanítványai; így a cd-mellékleten található kérdés és feladatsor ékes bizonyítéka annak, hogy Kozma Tamás nemcsak mint oktatásügyi szakember – kutató, fejlesztő, részben oktatáspolitikus is – kimagasló, hanem gyakorló pedagógusként, oktatóként is. Jó szakmai meggyőződéssel állíthatjuk: a cd-n található kérdések és feladatok jelentősen hozzájárulnak, hozzájárulhatnak a hazai pedagógiai gyakorlat megújulásához, nemcsak a felsőoktatás, hanem a közép-szintű oktatás szintjén is.

Mégis, a CD-ről szólva nem tehetjük meg, hogy ne mutassunk rá az összehasonlító pedagógia alapjait taglaló könyv és melléklete egy roppant kellemetlen problémájára: nevezetesen arra, hogy a könyvben és mellékletében található ismeretanyag tartalmához képest méltatlanul-elfogadhatatlanul gyenge a képanyag egy részének minősége. Nem ismerjük a kiadvány keletkezésének pontos technikai és szerkesztési hátterét, de meg merjük kockáztatni: a szerző mint magánszemély gigantikus munkával gyűjtötte össze a kötethez (eredetileg nyilván az egyetemi oktatómunkához) szükséges hatalmas képi anyagot. Ám az internetről és más forrásokból összegyűjtött vizuális anyagok képi minősége hallatlanul változó. Több olyan ábra is van a könyvben, amelyben a betűk olyan gyengén láthatók csak, hogy nem böngészhetők ki, az ábrákban a kötet szerkesztői nem egységesítették a magyar vagy nem magyar feliratokat, és más boszszantó hibák is vannak. Biztos, hogy a kiadónak is lehetnek okai arra, hogy miért

nem gondozta megfelelőbben a kötet szakmailag hallatlanul értékes, és mint jeleztük, feltételezésünk szerint nagy erőfeszítéssel összegyűjtött ábraanyagát. Mégis, mint pedagógiai, társadalomtudományi kiadónak, az Új Mandátum Könyvkiadónak kötelessége lett volna megfelelőbben kezelnie a könyv vizuális anyagát, nem pedig – nincs rá jobb szavunk – hanyagul odavetnie az érdeklődő olvasók, az egyetemi hallgatók, a jövő pedagógusai és talán későbbi korok pedagógiai szakkönyvszerzői és -szerkesztői elé.

Ezzel együtt is: Kozma Tamás könyve a hazai pedagógia 2006-os könyvtermésének kimagasló jelentőségű darabja. Igazi hiánypótló munka, amelyet megismerve mi oktatók, kutatók, pedagógiai szakemberek, oktatáspolitikusok vagy érdeklődő laikusok a jövőben másképp tudunk itthon foglalkozni a pedagógia kérdéseivel, másképp tudunk gondolkodni róla, mint tudtunk annak előtte. Ablaknyitás ez a világ pedagógiájára, egy immár szabad demokráciából talán az első komolyabb körülményes lehetősége a kívüllagra, annak oktatásügyére. Friss szakmai levegő, szemléletformáló ajándék Kozma Tamástól mindannyiunknak. E munka önmagában hordozza értékét, ám ez az érték mégis nagy mértékben tőlünk, olvasóktól függ: annál többet ér ugyanis Kozma Tamás munkája, minél okosabban tanuljuk meg használni az értékeit.

Kozma Tamás (2006): *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai*. ÚMK, Budapest.

Gordon Györi János
ELTE, Radnóti Miklós Gyakorló Iskola